

กฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง Model Law on The Protection of Native Species.

เลิศ เทือกแสง

Lert Thueaksaeng

นักศึกษาปริญญาเอก นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม

Doctoral Student of Faculty of Law Sripatum University

Corresponding Author Email: Lertlawyer@gmail.com

Received: 6 December 2023

Revised: 31 January 2023

Accepted: 4 February 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกกิจกรรมการมีส่วนร่วม โดยกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย จำนวน 18 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากเครื่องมือการวิจัยและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า สัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทยมีปัญหาการกลายพันธุ์และสูญพันธุ์ เหตุจำเป็นที่จะต้องคุ้มครองเพื่อเป็นสัตว์เอกลักษณ์ของไทย โดยใช้กฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง จะมีโครงสร้างกฎหมายประกอบด้วยคำนิยาม, คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง, การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง, การขอใช้ประโยชน์จากสัตว์พันธุ์พื้นเมือง, การขออนุญาตและให้ใบอนุญาต, พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง และบทกำหนดโทษ ซึ่งเป็นประเด็นนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบโดยมีโครงสร้างกฎหมาย ประกอบด้วยบทบัญญัติ 32 มาตราแบ่งเป็น 6 หมวด ประกอบด้วย 1) หมวด 1 บททั่วไป ได้แก่ มาตรา 1 ถึง มาตรา 4 2) หมวด 2 คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ มาตรา 5 ถึง มาตรา 10 3) หมวด 3 การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ มาตรา 11 ถึง มาตรา 17 4) หมวด 4 การขอใช้ประโยชน์จากสัตว์พันธุ์พื้นเมือง และขออนุญาตการให้ใบอนุญาต ได้แก่ มาตรา 18 ถึง มาตรา 24 5) หมวด 5 พนักงานเจ้าหน้าที่ ได้แก่ มาตรา 25 ถึง มาตรา 26 และ 6) หมวด 6 บทกำหนดโทษ ได้แก่ มาตรา 27 ถึง มาตรา 32 โดยกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เป็นกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ ดังนั้นร่างกฎหมายต้นแบบจึงเป็นร่างพระราชบัญญัติ

คำสำคัญ: กฎหมายต้นแบบ, การคุ้มครอง, สัตว์พันธุ์พื้นเมือง

Abstract

This research consists purposes were to organize model law on the protection of native species. is a qualitative research. There are research tools, consisting of interview forms and participation activity recording forms. The target group of the research consisted of 18 people from specific selection. The information gathered from interview forms and related documents were then content analysis. This research found that mutation and extinction of the native species in Thailand becoming a problem. The native species' issue needs protection to preserve the animal as Thai identity. The model law on the protection of native species has legal structure including definition, committee of the native species' protection, the protection of native species, benefit of the native species, approval and license, official of the native species' protection and punishment. which led to the preparation of a model law with a legal structure It consists of 32 provisions divided into 6 chapters, consisting of 1) Chapter 1 General Provisions: Sections 1 to Section 4 2) Chapter 2 Native Animal Protection

Committee: Sections 5 to Section 10 3) Chapter 3 Protection of Native Species: Sections 11 to Section 17 4) Chapter 4 Application for utilization of native species Section 18 to Section 24 5) Chapter 5 Competent Officials Section 25 to Section 26 and 6) Chapter 6 Penalties Section 27 to Section 32 by the model law on the protection of indigenous species It is a statute level law. Therefore, the model law is a bill.

Keywords: Model Law, Protection, Native Species

บทนำ

จากการที่ประเทศไทยในปัจจุบันนิยมนำเอาสัตว์พันธุ์พื้นเมืองมาพัฒนาเชิงการค้า อาจทำให้สัตว์พันธุ์พื้นเมืองลดจำนวนลงอย่างมาก เช่น นำมาเพาะพันธุ์เพื่อขยายพันธุ์และส่งขายให้แก่กลุ่มลูกค้าหรือผู้ที่สนใจในสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เพื่อนำไปเลี้ยงหรือทำเป็นอาหาร เพื่อให้กลุ่มผู้บริโภคที่มีความนิยมบริโภค ยกตัวอย่างเช่น ไก่พื้นเมืองพันธุ์ไทย นับได้ว่าเป็นสัตว์พันธุ์พื้นเมืองที่สร้างรายได้ที่ดีจากการแปรรูป เช่น เนื้อสัตว์ ขนสัตว์กระดูกสัตว์ เป็นต้น (พรสวรรค์ อนุอัน, 2559) ถือได้ว่าเป็นประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรไทย อีกทั้งยังนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงประเพณีวัฒนธรรม ในเชิงการละเล่น การกีฬา และการพนัน เช่น วันสงกรานต์ มีการเล่นวิ่งวัว วิ่งควาย การให้ช้างไทยนำขบวนแห่ และการชนไก่ เพื่อการพนันขึ้นต่อซึ่งในบางครั้งการนำสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไปทำประโยชน์นั้นอาจไม่ได้คำนึงถึงความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานในลักษณะของการทำทารุณสัตว์ นอกจากนี้ ยังมีการนำเอาสัตว์สายพันธุ์อื่นเป็นสายพันธุ์ต่างประเทศมาผสมพันธุ์กับสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไทย เพื่อเพิ่มจำนวนสัตว์พันธุ์พื้นเมืองโดยหวังผลในทางการค้า ย่อมกระทบโดยตรงต่อสายพันธุ์พื้นเมืองไทย ทำให้เป็นสัตว์กลายพันธุ์กระทบต่อความเป็นสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทย การให้ฮอโมนสัตว์ในการเลี้ยงทำให้เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค และยังมีผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศเนื่องจากชนิดพันธุ์ต่างถิ่นที่รุกรานบางชนิดเป็นศัตรูพืชหรือโรคสัตว์ (อรรธรณ เนาว์ประโคน, 2545) ปัญหาดังกล่าวนี้เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไทย ปัจจุบันพบว่ามี 4 ปัญหาหลักที่สำคัญ คือ ปัญหาการกลายพันธุ์ ปัญหาการสูญพันธุ์ ปัญหาการใช้ประโยชน์เชิงการค้า และปัญหาขาดการคุ้มครอง ยังไม่ได้รับการแก้ไขปัญหานี้อย่างเป็นรูปธรรมและภาครัฐก็ยังไม่มีความหมายออกมาคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองอย่างจริงจัง (ทรงธรรม สุขสว่าง และทวี หนูทอง, 2560)

สัตว์พันธุ์พื้นเมืองของประเทศไทยถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นสัตว์ประจำถิ่นไทยที่แสดงถึงวิถีชีวิตคนไทยในชนบท ประเพณีวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ความเป็นไทยและยังถือเป็นสัตว์เลี้ยงประจำบ้านที่เลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ตามประเภทของสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เช่น สุนัขพันธุ์ไทยหลังอานเลี้ยงไว้เฝ้าบ้าน ไก่ไทยเลี้ยงไว้กินไข่หรือเป็นอาหาร แมวไทยเลี้ยงไว้จับหนู เป็นต้น การสูญพันธุ์หรือการกลายพันธุ์ของสัตว์พันธุ์พื้นเมืองถือเป็นสิ่งที่ไม่ควรละเลยอย่างยิ่ง หรือแม้กระทั่งการนำสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไปพัฒนาในเชิงการค้าเหล่านี้ หากปล่อยปัญหาที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการดำเนินการใด ๆ ย่อมจะส่งผลกระทบต่อสัตว์พันธุ์พื้นเมืองที่เป็นสัตว์ประจำชาติไทยให้ลูกหลานไทยได้รู้จักและภาคภูมิใจ (ประพิมพ์พรรณ เงินทิพย์, 2554) ดังนั้นแนวคิดของการวิจัยคือการหามาตรการที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง โดยใช้กฎหมายเป็นกลไกหรือเครื่องมือในการคุ้มครองด้วยการหาคำตอบที่จะนำไปสู่การจัดทำกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองมาใช้บังคับ เพื่อให้เกิดการคุ้มครองที่จะมีผลเป็นการอนุรักษ์หมายถึงการคุ้มครองให้สัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทยคงมีอยู่และได้นำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น การวิจัยจึงมุ่งหมายที่จะให้มีการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทยโดยการใช้กฎหมายเป็นกลไกหรือเครื่องมือในการคุ้มครองซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายนี้ การวิจัยจึงได้หาคำตอบที่นำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เพื่อหาแนวทางให้สัตว์พันธุ์พื้นเมืองได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อจัดทำกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ จำนวน 18 คน ที่มาจากการกลุ่มตัวอย่างเจาะจง (Purposive sampling) ประกอบด้วย อธิบดีกรมปศุสัตว์ หรือผู้แทน ปศุสัตว์จังหวัด หรือผู้แทน ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เช่น ผู้เพาะเลี้ยงปลากัด ผู้เพาะเลี้ยงแมงกิ้งก่า ผู้เพาะเลี้ยงสุนัขหลังอาน ผู้จำหน่ายสัตว์เลี้ยง เจ้าของบ่อนไก่ชน อาจารย์ภาควิชาสัตวแพทยมหาวิทยลัยเกษตร คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง และ NGO ด้านการคุ้มครองสัตว์

2. เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ ประกอบด้วย

2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ เป็นการสัมภาษณ์โดยตรงกับกลุ่มเป้าหมาย ตามประเด็นสัมภาษณ์ที่เตรียมไว้ 4 ประเด็น คือ 1) ความคิดเห็นต่อการสร้างกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง 2) ความคิดเห็นต่อคณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง คุณสมบัติของคณะกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ องค์ประกอบส่วนท้องถิ่นขอบเขตอำนาจหน้าที่ 3) การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง กำหนดประเภทสัตว์พันธุ์พื้นเมือง โดยประกาศกระทรวง การขึ้นทะเบียนสัตว์คุ้มครอง การขอใช้ประโยชน์จากสัตว์พันธุ์พื้นเมือง กำหนดประเภทกิจกรรมและวัตถุประสงค์ เช่น โครงสร้างการท่องเที่ยวเชิงการค้า เชิงวัฒนธรรมเชิงกีฬา และ 4) บทกำหนดโทษ

2.2 แบบบันทึก ได้แก่ 1) บันทึกกิจกรรมการมีส่วนร่วมออกแบบ, ร่วมออกแบบ เป็นการให้ประชากรผู้มีส่วนได้เสียได้ร่วมกับออกแบบประเด็นโครงสร้างกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง โดยกำหนดประเด็นโครงสร้างกฎหมายเบื้องต้นจากการวิจัย 6 ประเด็น คือ (1) คำนิยาม (2) คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง วาระการดำรงตำแหน่งของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง หน้าที่และอำนาจ องค์ประกอบส่วนท้องถิ่น (3) การขออนุญาต และการต่ออายุใบอนุญาต (4) การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง (5) สิทธิประโยชน์และหน้าที่ของผู้ได้รับใบอนุญาต (6) บทกำหนดโทษ และ 2) บันทึกกิจกรรมการรับฟังความคิดเห็น เป็นการนำเอาผลการวิจัยและร่างกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองให้ประชากรที่เกี่ยวข้องได้ร่วมวิพากษ์และให้ข้อเสนอแนะที่การวิจัยจะนำไปวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงแก้ไขกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองมีความสมบูรณ์มากขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายกับแบบบันทึกกิจกรรมการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ (Document Research) อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

การจัดทำกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง

ผลการวิจัยพบว่า สัตว์พันธุ์พื้นเมือง หรือสัตว์ประจำถิ่นของไทยมีความสำคัญต่อประเทศในด้านการแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ในวิถีชีวิตของคนในชนบทที่พึ่งพาสัตว์พันธุ์พื้นเมืองในชีวิตประจำวัน เป็นสัตว์เลี้ยงประจำบ้านที่มีการนำไปใช้ประโยชน์

ตามประเภทของสัตว์ เช่นเลี้ยงไก่ไทยไว้กินไข่ หรือเนื้อไก่ เลี้ยงสุนัขพันธุ์ไทยหลังอานไว้เฝ้าบ้าน เฝ้าสวน เลี้ยงแมวสีสวาดไว้เป็นเพื่อนเล่น เลี้ยงจับหนู หรือสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ประเภทอื่นที่นิยมนำไปเล่นเป็นการพนัน เช่น ชนไก่ หรือใช้ในงานเทศกาลต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น แต่ที่เป็นปัญหาคือสัตว์พันธุ์พื้นเมืองบางประเภทเป็นที่นิยมในการบริโภคจึงได้มีการขยายพันธุ์ด้วยการนำเอาสัตว์พันธุ์ต่างถิ่นมาผสมทำให้กลายพันธุ์ และการขยายการบำรุงรักษา ดูแลทำให้ป่วยตาย ส่งผลให้จำนวนสัตว์ลดน้อยลงไป นอกจากนี้ ยังมีการนำมาใช้ในเชิงทางการค้า เลี้ยงเป็น ปศุสัตว์โดยไม่มีการควบคุม และเมื่อวิเคราะห์กฎหมายไทย คือ พระราชบัญญัติบำรุงพันธุ์สัตว์ พ.ศ. 2509 พระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525 พระราชบัญญัติสถานพยาบาลสัตว์ พ.ศ. 2533

พระราชบัญญัติโรคพิษสุนัขบ้า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อสัตว์ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. 2557 พระราชบัญญัติโรคระบาด พ.ศ. 2558 พระราชบัญญัติวิชาชีพการสัตวบาล พ.ศ. 2565 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 กฎหมายไทยเหล่านี้ไม่มีบทบัญญัติเฉพาะที่เป็นการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองเลย และให้อนุโลมใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือประมวลกฎหมายอาญา กรณีที่มีการละเมิดจากสัตว์เลี้ยงที่ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือทำร้ายร่างกายหรือทำให้เสียทรัพย์ กฎหมายมหาชนระหว่างประเทศพบว่ามีฉบับที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสัตว์ คือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของสัตว์ ค.ศ. 1978 (พ.ศ. 2521) (Universal Declaration of Animal Rights, 1978) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์ ค.ศ. 2000 (พ.ศ. 2543) (Universal Declaration on Animal Welfare (UDAW), 2000) อนุสัญญาแห่งสหภาพยุโรปเพื่อคุ้มครองสัตว์ระหว่างการขนส่งระหว่างประเทศ ค.ศ. 1968 (พ.ศ. 2511) (European Convention for the Protection of Animals during International Transport, 1968) อนุสัญญาแห่งสหภาพยุโรปว่าด้วยการคุ้มครองปศุสัตว์ ค.ศ. 1978 (พ.ศ. 2521) (European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes, 1978) อนุสัญญาแห่งสหภาพยุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์ที่จะถูกฆ่าเพื่อการบริโภค ค.ศ. 1982 (พ.ศ. 2525) (European Convention for the Protection of Animals for Slaughter, 1982) อนุสัญญาแห่งสหภาพยุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์ทดลองและที่ใช้ในทางวิทยาศาสตร์ ค.ศ. 1986 (พ.ศ. 2529) (European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes, 1986) อนุสัญญาแห่งสหภาพยุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์เลี้ยง ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) (European Convention for the Protection of Pet Animals, 1992) อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ ค.ศ. 1973 (พ.ศ. 2516) (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, 1973) แต่กฎหมายเหล่านี้ก็ไม่มีข้อบัญญัติคุ้มครองถึงสัตว์พันธุ์พื้นเมืองส่วนใหญ่จะเป็นกฎหมายคุ้มครองสิทธิสัตว์ และการป้องกันสัตว์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ ส่วนกฎหมายต่างประเทศ พบว่าฟิลิปปินส์มีพระราชบัญญัติการจัดสวัสดิภาพสัตว์ ค.ศ. 1988 (พ.ศ. 2531) (The Animal Welfare Act, 1988) มีหลักการเพื่อการคุ้มครองและส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของสัตว์ และควบคุมดูแลโดยมีระเบียบว่าด้วยการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้าและเพื่อเป็นสัตว์เลี้ยง ดังนั้น สัตว์พันธุ์พื้นเมืองเป็นสัตว์ประจำถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศจำเป็นต้องให้การคุ้มครองอย่างเป็นรูปธรรมโดยใช้กฎหมายที่กำหนดมาตรการการคุ้มครอง และการส่งเสริมให้เกิดการคุ้มครอง องค์กรคุ้มครองหน้าที่และสิทธิประโยชน์แก่ผู้เลี้ยง ผู้ดูแล และผู้นำเอาสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไปใช้ประโยชน์เชิงการค้า

ประเทศไทยมีสัตว์พันธุ์พื้นเมืองที่ใกล้สูญพันธุ์ โดยลดอัตราการสูญเสียชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคาม ชนิดสัตว์พันธุ์เฉพาะถิ่น และแหล่งที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ตลอดจน ควบคุมชนิดสัตว์พันธุ์ต่างถิ่นที่มีผลกระทบต่อบริบทนิเวศการสร้างความสำคัญกับพันธุ์กรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าและมีความสำคัญทางเศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องสำหรับใช้ประโยชน์ในอนาคตและความหลากหลายทางพันธุกรรมมีการส่งเสริมมาตรการทางเศรษฐศาสตร์และมาตรการจูงใจในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างกลไกการใช้ประโยชน์ในระดับท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และพัฒนาระบบการแบ่งปันผลประโยชน์รวมถึงพัฒนาและบังคับใช้มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น ส่งเสริมพัฒนาและการใช้แนวคิดผู้ได้รับผลประโยชน์เพื่อพัฒนา

และเชื่อมโยงระบบฐานข้อมูลให้ได้มาตรฐาน สะดวกต่อการเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์ของคนไทยมาอย่างยาวนานปัญหาที่พบในปัจจุบันทำให้สัตว์พันธุ์พื้นเมืองนั้นจะต้องให้การคุ้มครองและอนุรักษ์ ไว้เป็นสัตว์ประจำถิ่นของไทยที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวชนบทไทย ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ในเชิงการส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือใช้สัตว์พันธุ์พื้นเมืองเป็นสัตว์สวยงาม และใช้งานได้ซึ่งมีความแตกต่างจากสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของประเทศอื่น

โครงสร้างของกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองเป็นกฎหมายลำดับศักดิ์เป็นพระราชบัญญัติ มี 31 มาตรา แยกเป็น 6 หมวด ซึ่งแต่ละหมวดนั้นการวิจัยกำหนดสาระสำคัญของบทบัญญัติและเป้าหมายไว้ ดังนี้

1. หมวด 1 บททั่วไป ว่าด้วยคำนิยาม การวิจัยกำหนดให้มีคำนิยาม เพื่อให้ความหมายของคำเฉพาะที่มีในบทบัญญัติกฎหมายฉบับนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันตามความหมายที่กฎหมายให้ไว้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการตีความกฎหมาย คำนิยามที่ให้ไว้เป็นคำที่มีความหมายเฉพาะในกฎหมาย ประกอบด้วย สัตว์พันธุ์พื้นเมือง สัตว์พันธุ์ต่างถิ่น การคุ้มครองการส่งเสริมสัตว์พันธุ์พื้นเมือง หลักการอนุรักษ์ สิทธิประโยชน์ หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะกรรมการพนักงานเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นายทะเบียน ผู้อนุญาต ผู้รับใบอนุญาต สวัสดิภาพสัตว์ ทางการค้า การแสวงหาผลกำไร ประชาชน นายสัตวบาล อธิบดี และรัฐมนตรี

2. หมวด 2 คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เป็นการกำหนดให้มีองค์กรกลางในรูปของคณะกรรมการมีหน้าที่และอำนาจให้เกิดการคุ้มครองสัตว์ การอนุรักษ์และฟื้นฟูที่ดีแก่สัตว์พันธุ์พื้นเมืองแบบครบวงจร เรียกว่าคณะกรรมการการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองมีพนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนดขอบเขตหน้าที่และอำนาจที่ชัดเจน มีการจัดการในลักษณะการคุ้มครองที่ดี เช่น การใช้ระบบอนุญาตกรณีมีการนำเอาสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไปเพาะเลี้ยงเพื่อการค้า ซึ่งจะเป็นกฎหมายที่มีกลไกสำคัญให้ประเทศบรรลุเป้าหมายในการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของประเทศ

3. หมวด 3 การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองใช้หลักการทางทะเบียนที่ให้มีการนำสัตว์พันธุ์พื้นเมืองมาขึ้นทะเบียนเพื่อจะได้รู้ถึงจำนวนและประเภทของสัตว์พันธุ์พื้นเมืองที่มีกระจายในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศซึ่งกฎหมายกำหนดให้รัฐมนตรีว่ากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เป็นผู้รักษาการร่วมกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่และอำนาจประกาศชื่อ ประเภท และลักษณะเฉพาะของสัตว์พันธุ์พื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่น และมอบหมายให้อธิบดีกรมปศุสัตว์มีหน้าที่และอำนาจในการกำหนดหลักเกณฑ์ เงื่อนไข และวิธีการในการขึ้นทะเบียนสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เพื่อให้เป็นแนวทางดำเนินการในการรวบรวมสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทย ซึ่งอธิบดีสามารถที่จะกำหนดประเภทเพื่อการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองเพิ่มเติมภายหลังได้ และการที่กฎหมายกำหนดให้ออกมาเป็นประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นกฎหมายที่ออกโดยฝ่ายบริหารตามที่ได้รับมอบจากรัฐมนตรีเพราะจะได้ไม่เป็นการยุ่งยากต่อการประกาศและสามารถปรับปรุงแก้ไข หรือเพิ่มเติมได้ง่าย

4. หมวด 4 การขอใช้ประโยชน์จากสัตว์พันธุ์พื้นเมือง การให้ใบอนุญาต และขออนุญาตหมวดนี้กำหนดขึ้นมาเนื่องจากในการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองใช้หลักการอนุรักษ์ (Conservation) หมายความว่า ให้การคุ้มครองและให้ใช้ประโยชน์จากสัตว์ที่คุ้มครองได้ซึ่งสัตว์พันธุ์พื้นเมืองสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายทาง เช่น ในเชิงการค้า ในทางกีฬา ในทางประเพณีวัฒนธรรม และในทางกีฬา ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น จึงต้องควบคุมโดยใช้ระบบอนุญาต และกำหนดให้องค์กรที่ทำหน้าที่ในการให้อนุญาตและการต่ออายุใบอนุญาต คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง และสิทธิประโยชน์ และหน้าที่ของผู้ได้รับใบอนุญาตเพื่อให้มีการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพภายใต้หลักธรรมาภิบาลของกรอบการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance Framework) นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติให้สิทธิประโยชน์และหน้าที่ของผู้ได้รับใบอนุญาตและการให้สิทธิอุดหนุนกรณีที่ไม่ได้รับการพิจารณาให้อนุญาต

5. หมวด 5 พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองเป็นการกำหนดให้ผู้ที่เป็นเจ้าของ ครอบครอง ดูแล เลี้ยง และนำไปใช้ประโยชน์มีหน้าที่และความรับผิดชอบ หากไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนี้ โดยมีพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นเจ้าพนักงานตามประมวล

กฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเนื่องจากในการปฏิบัติหน้าที่บางครั้งอาจมีการค้น การจับกุมซึ่ง อาจกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ เจ้าหน้าที่ที่จะทำได้ต้องมีกฎหมายให้อำนาจหน้าที่ไว้

6. หมวด 6 บทกำหนดโทษเป็นการนำเอาโทษปรับมาใช้กรณีฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย โดยไม่กำหนดโทษจำคุก เนื่องจากเป็นกฎหมายที่มุ่งส่งเสริมให้มีการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง แม้จะยินยอมให้นำเอาสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไปใช้ประโยชน์เชิงการค้าได้แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้ระบบอนุญาต การใช้โทษจำคุกจึงไม่น่าจะเหมาะสมและไม่เกิดประโยชน์อันใดแก่ผู้ฝ่าฝืน การใช้โทษปรับจะเป็นคุณมากกว่าโดยการกำหนดโทษปรับเป็นพินัยซึ่งเป็นการเอาค่าปรับเข้าสู่รัฐตามหลักการปรับเป็นพินัยตามกฎหมายว่าด้วยการปรับเป็นพินัย

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

เพื่อจัดทำกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง พบว่า การจัดทำกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองเป็นต้นแบบของกฎหมายที่สามารถนำไปประยุกต์ให้เป็นกฎหมายใช้บังคับเพื่อการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของประเทศไทยซึ่งจากการวิจัยได้ข้อสรุปผลการวิจัยว่า การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง มีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการลดจำนวนประชากรสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทยจากการสูญพันธุ์ การกลายพันธุ์และปัญหาอื่น ๆ ที่ยังไม่มีกฎหมายให้การคุ้มครองซึ่งสภาวะการณ์ของสัตว์พันธุ์พื้นเมือง หรือสัตว์ประจำถิ่นของไทยมีความสำคัญต่อประเทศในด้านการแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ในวิถีชีวิตของคนในชนบทที่พึ่งพาสัตว์พันธุ์พื้นเมืองในชีวิตประจำวัน เช่นเป็นอาหาร เป็นสัตว์ช่วยเหลือด้านแรงงาน เป็นสัตว์ที่ใช้ในงานเทศกาล ประเพณีวัฒนธรรมไทย ใช้ในทางกีฬา การแข่งขัน แต่ที่เป็นปัญหาคือจำนวนสัตว์ลดน้อยลงไป จากการเลี้ยงที่ไม่ถูกต้อง เช่น การใช้ฮอร์โมนเพื่อเร่งผลิตเพิ่มจำนวนเพื่อประโยชน์ทางการค้า การนำสัตว์ต่างถิ่นมาผสมพันธุ์ ทำให้กลายพันธุ์ การเพาะพันธุ์เพื่อขยายพันธุ์และส่งขายให้แก่กลุ่มลูกค้าหรือผู้ที่สนใจในสัตว์พันธุ์พื้นเมืองในเชิงการค้า มีการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงโดยธรรมชาติไปสู่การเป็นปศุสัตว์เชิงพาณิชย์จึงทำให้สัตว์พันธุ์พื้นเมืองเหล่านี้มีการปรับปรุงสายพันธุ์ให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และที่เป็นปัญหาคือไม่มีการพัฒนาสายพันธุ์ให้คงความเป็นสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไทยที่มีความแข็งแรงโดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

นอกจากนี้ ยังมีการสูญพันธุ์ของสัตว์พันธุ์พื้นเมืองบางประเภท ปัญหาดังกล่าวมาจากการไม่มีมาตรการในการจัดการเพื่อการคุ้มครอง และไม่มีการสำรวจและจัดทำสถิติประเภทของสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไว้เลยรวมทั้งไม่มีกฎหมายใดกำหนดให้มีการจัดการเพื่อให้เกิดการคุ้มครองตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึงการอนุรักษ์ให้คงมีอยู่และยินยอมให้นำไปใช้ประโยชน์ได้เพียงเท่าที่จำเป็นเพื่อจะให้สัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทยหลงเหลือให้คนรุ่นอนาคตได้เห็นได้รู้จักและได้ใช้ประโยชน์เหมือนเช่นคนในรุ่นปัจจุบัน การวิจัยนี้ได้จัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง โดยมีสาระสำคัญ 6 ประเด็น คือ ประเด็นที่ 1 คำนิยาม ประเด็นที่ 2 คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองประเด็นที่ 3 การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองประเด็นที่ 4 สิทธิประโยชน์และหน้าที่ของผู้รับใบอนุญาตประเด็นที่ 5 พนักงานเจ้าหน้าที่และประเด็นที่ 6 บทกำหนดโทษ ซึ่งเป็นประเด็นนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบโดยมีโครงสร้างกฎหมาย ประกอบด้วยบทบัญญัติ 32 มาตราแบ่งเป็น 6 หมวด ประกอบด้วย 1) หมวด 1 บททั่วไป ได้แก่ มาตรา 1 ถึง มาตรา 4 2) หมวด 2 คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ มาตรา 5 ถึง มาตรา 10 3) หมวด 3 การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ มาตรา 11 ถึง มาตรา 17 4) หมวด 4 การขอใช้ประโยชน์จากสัตว์พันธุ์พื้นเมือง และขออนุญาตการให้ใบอนุญาต ได้แก่ มาตรา 18 ถึง มาตรา 24 5) หมวด 5 พนักงานเจ้าหน้าที่ ได้แก่ มาตรา 25 ถึง มาตรา 26 และ 6) หมวด 6 บทกำหนดโทษ ได้แก่ มาตรา 27 ถึง มาตรา 32 กฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เป็นกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ ดังนั้นร่างกฎหมายต้นแบบจึงเป็นร่างพระราชบัญญัติ

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ด้วยเหตุที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะในการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง ทำให้เป็นปัญหาต่อการถูกทำลายให้สูญพันธุ์หรือกลายพันธุ์จนอาจกระทบต่อความเป็นเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตชนบทไทยได้ การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองโดยการมีกฎหมายเฉพาะที่มีโครงสร้างกฎหมายประกอบด้วยคณะกรรมการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง การคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองการขอใช้ประโยชน์สัตว์พันธุ์พื้นเมืองการให้ใบอนุญาตพนักงานเจ้าหน้าที่ และบทกำหนดโทษ จะทำให้ปัญหาและผลกระทบที่สัตว์พันธุ์พื้นเมืองได้รับลดน้อยหรือหมดไปได้

2. เหตุผลความจำเป็นที่จะต้องมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ประเทศไทยมีสัตว์พันธุ์พื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทย ที่แสดงถึงการมีประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทย และแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ที่มีสัตว์พันธุ์พื้นเมืองเป็นกรมทรัพยากรพันธุกรรมสัตว์เฉพาะถิ่นที่มีความสำคัญหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งในปัจจุบันสัตว์พันธุ์พื้นเมืองนั้นวันจะกลายพันธุ์ และสูญพันธุ์จากเดิมจากการนำไปใช้ประโยชน์ โดยที่ยังไม่มีกฎหมายเฉพาะให้การคุ้มครองเชิงส่งเสริมและอนุรักษ์สัตว์พันธุ์พื้นเมืองจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้อย่างยิ่ง

3. องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการวิจัย คือ แนวคิดที่จะให้มีการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทยโดยการใช้กฎหมายเป็นกลไกหรือเครื่องมือในการคุ้มครองซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายนี้ ดังนั้นการวิจัยจึงกำหนดเรื่องที่จะวิจัยคือกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เพื่อให้เป็นต้นแบบของกฎหมายที่สามารถจะนำไปปรับใช้เป็นกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองในรูปแบบอื่นต่อไป นอกจากนี้ การนำเอาสัตว์สายพันธุ์อื่นเป็นสายพันธุ์ต่างประเทศมาผสมพันธุ์กับสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไทยเพื่อเพิ่มจำนวนสัตว์พันธุ์พื้นเมืองโดยหวังผลในทางการค้าซึ่งย่อมกระทบโดยตรงต่อสายพันธุ์พื้นเมืองไทย ทำให้เป็นสัตว์กลายพันธุ์กระทบต่อความเป็นสัตว์พันธุ์พื้นเมืองของไทยและการให้ฮอโมไนด์ในการเลี้ยง ทำให้เป็นอันตรายต่อผู้บริโภคและยังส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบนิเวศเนื่องจากชนิดพันธุ์ต่างถิ่นที่รุกรานบางชนิดเป็นศัตรูพืช โรคสัตว์ และเกษตรกรรมก็มักใช้สารเคมีในการควบคุมและกำจัดปัญหาดังกล่าวนี เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสัตว์พันธุ์พื้นเมืองไทย

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

ควร ใหหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นำกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองฉบับนี้เสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาเสนอรัฐสภาในการตราเป็นกฎหมายใช้บังคับในลำดับศักดิ์ของกฎหมายเป็นพระราชบัญญัติตามกระบวนการทางนิติบัญญัติ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควร ให้รัฐและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องสร้างความตระหนักและความภาคภูมิใจในทรัพย์สินสมบัติที่มีชีวิตและเป็นเอกลักษณ์ของไทยในลักษณะของการเป็นสัตว์พันธุ์พื้นเมืองโดยการประชาสัมพันธ์และรณรงค์ให้เกิดการคุ้มครองสัตว์พันธุ์พื้นเมืองแก่เด็กและเยาวชนได้เห็นถึงคุณค่า และให้ความสำคัญกับมรดกล้ำค่าทางพันธุกรรมนี้ให้คงอยู่ และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้กับคนในชาติได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถของศาสตราจารย์ ดร.สุนีย์ มัลลิกะมาส เป็นอย่างสูงที่ให้ความอนุเคราะห์และสละเวลาอันมีค่าที่ให้ความรู้และให้ประสบการณ์การวิจัย รวมถึงการรับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ ยังได้รับความกรุณาจาก ศาสตราจารย์ พลตำรวจโท ดร.วีรพล กุลบุตร ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ โชค

เหมาะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยอดพล เทพสิทธิ์า และดร.พิมลรัตน์ วรรณะหทัย กรรมการวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความกรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติม ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยจากประชากรวิจัย มี ข้าราชการและนักวิชาการ นักสัตวบาลและสัตวแพทย์ เกษตรกรผู้เลี้ยงและผู้ค้า และนักกฎหมาย หน่วยงาน ที่ช่วยเหลือสนับสนุนให้คำแนะนำ ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- เกษม จันทรแก้ว. (2560). *วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์
- ทรงธรรม สุขสว่าง และทวี หนูทอง. (2560). *ศาสตร์และศิลป์การจัดการทรัพยากรสัตว์ป่าในพื้นที่คุ้มครอง*. กรุงเทพมหานคร: กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช
- ประพิมพ์พรรณ เงินทิพย์. (2554). *มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสัตว์ตามหลักสวัสดิภาพสัตว์*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย). สาขากฎหมายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะนิติศาสตร์ กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พรสวรรค์ อนุอัน. (2559). *ปัญหาทางกฎหมายของประเทศไทยในการอนุรักษ์กระบือไทย*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาวิทยาลัย). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. (2560). *วิธีวิทยาการวิจัยทางนิติศาสตร์และสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: บริษัท อาร์ทีพาเนีย จำกัด
- อรรธรณ เนาว์ประโคน. (2545). *มาตรการทางกฎหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่าในประเทศไทย*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาวิทยาลัย). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง